

ЗАПИСКИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА
ТОМ СLIII випуск II
ПРАЦІ ФІЛОЛОГІЧНОЇ СЕКЦІЇ ЗА РЕД. ЯРОСЛАВА ГОРДИНСЬКОГО
Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lwiv (Lemberg)
Band CLIII Heft II

ЯРОСЛАВ ГОРДИНСЬКИЙ

СУЧАСНЕ ФРАНКОЗНАВСТВО

(1916—1932)

JAROSLAV HORDYŃSKYJ

FRANKIANA IN DEN JAHREN 1916-1932

Сей випуск видано за допомогою Міністерства В. і О. у Варшаві.

У ЛЬВОВІ 1933

Накладом Наукового Товариства ім. Шевченка
З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка

Над. Франкознавства
№ 4 ин. 16. Франца
ін. № 3420
Г. І. Шуст

Сучасне франкознавство (1916 – 1932).

Написав *Ярослав Гординський*.

Говорити про франкознавство, тобто про студії над Іваном Франком, у значінні шевченкознавства, чи в значінні студій над такими визначними явищами української поезії, як Слово о полку Ігореві, або народні думи, було би ще передчасно. Франкознавство щойно починається й нині ми не багато ще відійшли від того стану, що його зазначають дослідники з нагоди 10-ліття Франкової смерті, коли то П. Филипович згадав хочби трудність „підійти до вивчення Франкової поезії з погляду історично-літературного“¹⁾, а видавці праці А. Музички про „Шляхи поетичної творчости Івана Франка“²⁾ заявили, що ця праця „є одна з перших спроб розпочати Франкознавство, стати одною з перших цеглин його“.

Не значить це, що про Франка писали мало. Навпаки, бо про нього стали писати ще тоді, як він жив. Здається, перша замітка про Франка з'явилася ще 1882 р. — німецький *Magazin für die Literatur des In- und Auslandes* помістив³⁾ завагу про Франків переклад Гетевого „Фавета“. І дальші статті про Франка були в чужих мовах: у 1885 р. російська рецензія на „Захара Беркута“ В. Горленка⁴⁾ й польська Яна Ігровського⁵⁾. Перші

1) П. Филипович. Шляхи Франкової поезії. Іван Франко. Збірник. За загальною редакцією І. Лакизи, П. Филиповича, П. Кияниці. Київ (1926), ст. 183.

2) Одеса, 1927, ст. 3.

3) Ч. 43, ст. 589 — гл.: Володимир Дорошенко. Спис творів Івана Франка. Вип. I. У Львові, 1918, ст. 5, ч. 87.

4) Кієвская Старина 1885 р., кн. 2, ст. 369—370 (Дорошенко, *op. cit.*, ст. 5, ч. 95).

5) *Kraj* 1885, ч. 18, ст. 19—20 (Дорошенко, *l. c.*).

українські рецензії надрукувала аж львівська „Зоря“ 1887 р.: Г. Цеглинського з нагоди появи оповідання „Місія“ та збірки „З вершин і низин“ і А. Борковського на оповідання „Домашній промисл“⁶⁾. І з того часу, коли ще до того додамо замітки з приводу публіцистичних Франкових статей, починаючи від 1885 р.⁷⁾, можемо числити почини франкознавства. До кінця Франкового життя появилось багато статей, заміток, рецензій, а також і окремих праць про Франка. Та про властиве франкознавство можна говорити щойно тоді, як Франкова праця стала перед нами вповні закінчена — від часу поетової смерти в травні 1916 р. Власне оглядові того франкознавства, за час від 1916 до 1932 р., хочу присвятити цю доповідь. За тих 16 літ прибиравалося так багато матеріялу в Франковій справі, що я не був би в силі знайтися в ньому, якби не зичлива поміч нашого відомого бібліографа Володимира Дорошенка, що зібрав приблизно повну бібліографію Франкіянів і дозволив мені користати з неї.

Як згадано, статей, зв'язаних якнебудь із Франком, маємо справді багато. „Спис творів Івана Франка з додатком статей про нього і рецензій на його писання“, що його видав у двох випусках В. Дорошенко, містить 6.607 чч. самих Франкових творів. Але Дорошенко не числив окремо рецензій і статей про Франка, що появились за його життя. А їх буде до 1.000. До того Дорошенкова бібліографія ще не закінчена, бо там вичислена Франкова белетристика до 1913 р., критика й публіцистика до 1916 р., а наука до 1914 р., немає там також Франкових рецензій та дрібних критичних заміток. А все те збільшує Франкіяна до яких 10.000 чч. Коли ж додамо до того біля 2.000 статей, зв'язаних із Франком, що появились після його смерти, в 1916—1932 рр., то дістанемо число Франкіянів на яких 12.000 чч. Обмежимося, як сказано, на Франкіяна останніх 16 літ.

Франкова смерть із кінцем травня 1916 р. викликала деякий відгомін у світі. Тоді з'явилося к. 230 статей про Франка — з того 120 у чужих мовах: найбільше в німецькій мові, далі в російській, польській, чеській, мадярській, французькій, білору-

⁶⁾ Зоря 1887 р., ст. 194—5, 241—2 і 323. (Дорошенко, *op. cit.*, ст. 9, ч. 182, 189 і 195).

⁷⁾ Дорошенко, *op. cit.*, ст. 70—71, ч. 1880, 1884 і 1886.

ській, хорватській. В українській пресі надруковано тоді яких 90 статей про Франка. Та найбільше число Франкіянів, бо аж 300, принесло десятиліття Франкової смерті. Далі йдуть роки: 1929 (264 статті) і 1927 (235). Понад 100 статей мають рр.: 1928 (157), 1930 (148) і 1917 (104) — інші роки не дають навіть і 100 статей — найменше їх у 1920 р., бо ледви 35 статей, і в 1919 р. (40) та 1922 р. (44). Так нерівномірно щодо числа статей представляється сучасне франкознавство.

Щодо якості, то, розуміється, переважають дрібні часописні статті, як: відгуки з приводу роковин смерті, присвяти Франковій пам'яті, вірші на його честь, тощо. Їх є понад 750 — найбільше (141) з приводу 10-ліття смерті в 1926 р.; найменше (18) у 1925 і 1931 рр. Цікаве, як чужа преса поінформована про Франка. Отже від 1916 р. появилося там яких 200 статей про нього, але з того, як згадано, 120 припадає на сам 1916 р. Решта літ дає: 1928 р. — 23 статті, 1926 р. — 15, 1927 р. — 13, 1932 р. — 13, 1919 р. — 11, інші роки — менше, а 1923 і 1924 рр. ледви по 1. З того бачимо, що зацікавлення Франком поза межами України невелике. Найбільше дала тут німецька преса, далі маємо статті російські й польські, й дещо чеських. Тільки дуже зрідка появляються статті в інших мовах, як білоруська, болгарська, хорватська, французька, мадярська, данська, шведська, еспанська, англійська. Тут почислено й переклади Франкових творів чужими мовами. Усіх їх понад 80, найбільше в російській мові, далі в німецькій, англійській та польській; менше їх у мові французькій та мадярській, ще менше в білоруській, чеській та болгарській, і по одному в мовах італійській, шведській, хорватській та румунській. Із більших Франкових творів згадаю російські переклади його байок, казок і „Мойсея“ пера П. Дятлова, англійський „*Abu Kassim's Slippers*“ (Вол. Семенини 1929 р.), французький „*Le petit Myron*“ (Г. Келлер 1929) і найновіший, із 1931 р., чеський „*Horský orel*“ (Юрія Гаєвського). Так можна сказати, що чужинці мало поінформовані про Франкові твори й хіба за його життя знала його більше передусім польська преса.

Але все вичислене не творить іще справжнього франкознавства, бо його головну основу становлять видання Франкових творів і наукові студії про Франка, його діяльність і творчість. Таких праць маємо, покищо, зовсім небагато. Видання,

що пробує обхопити цілість Франкової творчости, є тільки властиво 1. Далі є ще ціла низка видань поодиноких Франкових писань — числом до 200. Полишаючи на боці менші, дрібніші статті про Франка, не маємо за останніх 16 літ навіть 200 більших праць, що обговорюють Франківські проблеми.

Бібліографію Франкіянів веде далі Володимир Дорошенко, що продовжуючи й доповнюючи давнішу бібліографію М. Павлика, вспів, як згадано, досі видати 2 випуски тієї бібліографії — дальший зібраний матеріал жде на видання. Дорошенкова бібліографія, ведена незвичайно докладно й солідно, дасть монументальну працю, якщо тільки після її закінчення появиться ще особовий та річевий показчик до неї. Також на Радянській Україні склав Український Науково-Дослідчий Інститут Книгознавства великий бібліографічний показчик до творчости й діяльності Івана Франка за редакцією К. Довганя, але з того показчика оголошено, покищо, в 1926 р. тільки дві частині, а саме Франкові „Статті літературні, критика й рецензії“ та „Статті публіцистичні й літературно-наукові“, разом усього 616 чч. Із замітніших Франкових бібліографій згадаю ще показчик Видавничо-Консультативного Відділу Всенародньої Бібліотеки України в харківському „Червоному Шляху“ в 1926 р. (кн. 5), де вміщено переважно видання з Радянської України від 1917 р. — разом усього 141 чч. Так справа Франкової бібліографії поведена на добрий шлях і тільки побажати б дальшого продовження її. Щоправда, бібліографічних статей з обсягу франкознавства поза згаданими публікаціями маємо надто мало. Згадаю тут хочби невеличку статтю: Б. М. „Що видано з творів Ів. Франка на Радянській Україні?“⁽⁸⁾ — її автор доходить до висновку: „Як бачимо, найбільше видано Франкових невеличких книжок, що придатні для шкільного вжитку. Значна частина творів Франкових ще невідома (у 1927 р. Я. Г.) населенню Радянської України“. Коли загальна Франкова бібліографія подає гарні надії на здійснення, то в поодиноких питаннях франкознавство є в дрібних починах.

Передусім ми ще далекі не то від повного, але й від правдивого образу Франкового життя, хоч маємо кілька життєписів, що обхоплюють або все Франкове життя, або його більші доби.

⁸⁾ Плужанин 1926 р., ч. 4—5, ст. 35—36.

Вже з нагоди Франкової смерти появилася в Петрограді книжка С. Єфремова про І. Франка (в другому й третьому виданні в Києві 1919 і 1926 рр.) і в ній подано докладний Франковий життєпис (з такими розділами в 3-ому виданні: I. З-під сільської стріхи на верхів'я творчости. II. Співець боротьби і праці. III. З собою самим на війні. IV. Пролог—не епілог). На цій праці спирається також В. Сімович (В. Верниволя) у гарному вступі до видання Франкових поезій 1922 р. Ці гадки повторяє в головному й П. Кияниця з нагоди 10-ліття Франкової смерти в Збірнику „Книгоспілки“ („Життя й діяльність Івана Франка“⁹⁾). Тоді й надрукував А. Музичка статтю про „Життєву путь Ів. Франка“¹⁰⁾ Крім того є ще більші популярні життєписні нариси, як нпр. два американські (Д. Якімова й М. Цеглинського — оба з 1918 р.), харківський І. Ткаченка (1926), А. Крушельницького про Франкові молоді літа (Львів 1928) й інші менші. З цих праць найповажніше місце займає спроба Музички, розведена ширше в його замітній праці про „Шляхи поетичної творчости Івана Франка“ (Одеса 1927), де показано тісний зв'язок тієї творчости з поетовим життям на тлі життя українського народу загалом. Признаючи згори, що дати й події з зовнішнього Франкового життя відомі, пробує Музичка дати образ внутрішнього поетового розвитку та звертає пильну увагу на його середовище, лектуру, політично-суспільну працю й под. Усе те дає цікаві й декуди справді нові висліди, хоч Музичка освітлює Франкову постать дещо однобічно, бо оцінює його діяльність переважно тільки із становища політично-суспільного й партійного діяча. Все ж таки праця Музички це одна з нечисленних спроб заглянути справді глибоко в Франкове життя. До праці Музички підходять хіба багато менші щодо розмірів „Критичні замітки з нагоди 10-ої річниці смерти Івана Франка“ п. н. „Великий Камінь“ В. Десняка¹¹⁾, де на тлі економічного стану Галичини обговорено Франкове оточення, його громадянську працю, його погляди на матеріалізм, клясову боротьбу, націю, індивідуалізм, капіталізм, робітниче питання й найголовніші риси його творчости. Інші біографи (як н. пр. Кияниця й под.) дають, що-

⁹⁾ Ст. 1—42.

¹⁰⁾ Життя й Революція 1926 р., ч. 5, ст. 70—83.

¹¹⁾ Червоний Шлях (харківський) 1926 р., ч. 5—6, ст. 165—204

правда, відомості про зверхнє Франкове життя, але вони не визначаються ані глибиною, ані критичним відношенням до справи (з виїмком Сімовича). Часто ліричний і публіцистичний тон заступає бідність фактичних даних, партійність заступає шлях об'єктивності й видно виразну схильність до легендарности. Досить буде сказати, що біографи використовують сміло белетристичні писання Франкові, забуваючи деколи на конечну в таких випадках обережність, хоч відомо, що мистецький твір складається у великій частині з уявних понять. Так нпр. сам Франко перестерігав перед тим, щоби його оповідань про василіянську школу не брати за дослівну правду, чи за автобіографію — одначе це не спиняє декого ілюструвати беззастережно тими оповіданнями Франкове життя. Так критична Франкова біографія жде ще на свого дослідника, а покищо важне є оголошення якнайчисленніших документальних знадібків до справжнього пізнання **Франкового життя**.

Оголошення таких знадібків уже й почалося. Найбільшу заслугу має на тому полі акад. Мих. Возняк, що дав цілу низку праць про Франкове життя. На першому місці згадаю тут „Листування І. Франка і М. Драгоманова“, що його видала 1928 р. ВУАН у Києві. На жаль у те видання, ведене без відповідного порозуміння з автором, попало доволі помилок і до того користання з нього утруднює брак покажчика; та не вважаючи на те, воно є першорядним джерелом для пізнання Франка. В тих 347 листах із 1877—1895 рр. знайдемо пребагатий матеріал для Франкового життєпису — цей матеріал досі й не використаний уповні. Крім того видав Возняк: „13 листів Ів. Франка до Ол. Кониського“¹²⁾, дві Франкові автобіографії¹³⁾, 12 листів Івана Франка до Володимира Левицького з 1884—96 рр.¹⁴⁾, обговорив „Першу любов Івана Франка“¹⁵⁾ й багато іншого. І не тільки те. Пробуючи розгадати загадкову й повну глибоких таємниць Франкову постать, Возняк узявся до шильного перестудіювання і його поглядів і його оточення. Тут згадаю, що власне ця сторінка Фран-

¹²⁾ Життя й Революція 1927 р., ч. 4, ст. 34—98.

¹³⁾ За сто літ 1927 р., т. I, ст. 166—86.

¹⁴⁾ Україна (київська) 1927 р., ч. 5, ст. 99—105.

¹⁵⁾ Календар Україн. Народного Союзу на р. 1927, Jersey City, ст. 35—55.

кового життя виходить звичайно у негалицьких дослідників блідо, а то й деколи невірною. Тому особливої ваги набирають такі Вознякові праці, як „Іван Франко в добі радикалізму“¹⁶). Поза Возняковими працями маємо таких більших статей дуже мало; одною з найважливіших є гарна праця ак. К. Студинського: „Іван Франко і товариші в соціялістичнім процесі 1878 р.“¹⁷), де з великим знанням галицьких відносин змальовано живо цей епізод у Франковому житті. Додати б, що дещо з Франкової переписки оголосив також Ів. Ткаченко¹⁸). Більше вже є дрібніших статей, як нпр. Івана Коссака: „Іван Франко та його брати“¹⁹), Ігната Житецького „Одруження Івана Франка“²⁰) та ін. Є й такі замітки, як Ів. Негребецького: „До родоводу Ів. Франка“²¹), або Мих. Мочульського: „Одно видіння Івана Франка“²²). Дуже важний матеріял для Франкового життєпису дають також спомини про нього. Їх подали вже численні Франкові знайомі, як М. Коцюбинський, В. Щурат, Б. Лепкий, М. Могилянський, Н. Романович-Ткаченко, Ігн. Дашинський, Є. Чикаленко, А. Ніковський, Ів. Лизанівський, Ян Каспровіч і ін. — загалом є їх до 60. Всі ті спомини дають якісь цікаві причинки до пізнання Франка та його діяльності — але найглибші спомини оголосили: акад. Михайло Грушевський і Михайло Мочульський. Грушевський, присвячуючи свої згадки „Апостолові праці“²³), змалював теплими й живими красками постать Франка як визначного вченого в 1894—1908 рр., передусім як свого найкращого співробітника в Науковому Товаристві ім. Шевченка. Та найобширніші й найбагатші на факти спомини дав Мочульський п. н. „З останніх десятиліть життя Франка 1896—1916 р.“²⁴) — вони й творять дуже важне джерело для пізнання Франка за тих 20 літ. Увесь цей життєписний матеріял дозволяє вже нині на від-

¹⁶) Україна 1926 р., ч. 6, ст. 115—163.

¹⁷) Там саме, ст. 56—114.

¹⁸) Нпр. з Оленою Пчілкою — в Літературному Архіві 1930 р., ч. III, ст. 285—312.

¹⁹) Там саме, ст. 164—169.

²⁰) Там саме, ст. 172—75.

²¹) Літер. Наук. Вістник 1926 р., ч. 7—8, ст. 232—34.

²²) Україна 1930 р., кн. 39, ст. 97—104.

²³) Україна 1926 р., ч. 6, ст. 3—20.

²⁴) За сто літ 1928 р., т. III, ст. 226—284.

творення критичного Франкового життєпису бодай у деяких добах його життя, а тоді виявиться, що треба там ще доповнити (вказу нпр. на шкільні Франкові літа, на 70-ті й 80-ті рр....).

Із видань Франкових писань займають щодо розмірів перше місце „Твори“, надруковані у виданні харківського „Руху“ в 1924—29 рр. До друку виготовував їх Ів. Лизанівський, а загальну редакцію перевів С. Пилипенко. Вони обіймають 29 (чи властиво 32) томи малої 8^о — кожний том від 155 до 670 сторінок (разом до 9.000 сторінок!). Такого великого видання Франкових творів досі ще не було й тут перший раз являється Франко в такій численності своїх писань. Розуміється, видавництво не є й дешеве — всі томи коштують понад 22 \$. Поміщено тут усі відомі Франкові оповідання (числом 93), повісті (числом 8), драматичні твори, поезії, поеми, дитячі твори, з чужих літератур, розвідки: „Із секретів поетичної творчости“, „Молода Україна“ й літературно-критичні статті, „Нарис історії української літератури“, вибір публіцистичних статей, „Лель і Полель“. Як бачимо, це ще далеко неповна літературна творчість Івана Франка. Тексти видано без вступних завваг і тільки на кінці додано нечисленні уваги, а під текстом пояснення деяких висловів. Одна повість „Лель і Полель“ має вступну статтю Возняка. Це видання має ту безперечну заслугу, що перший раз піднялося важкої праці позбирати найзамітніші Франкові писання, часто вже недоступні ширшій громаді в старих виданнях, або порозкидані по різних часописах. Але з критичного боку має воно поважні вади. Передусім у ньому змодернізовано правопис так, що він не передає справжньої Франкової мови, й тому, хто хоче студіювати Франкову мову, мусить сягнути таки до старих видань Франкових творів, що вийшли ще за його життя, або до його рукописів. Ті зміни даються прикро відчуті найбільше у віршованих творах, де наслідком того деколи рим, а то навіть і ритміка стає незрозуміла. До того пояснення під текстом (нпр. німецьких слів) є деколи помилкові. Та найгірше те, що Франковий текст змінено декуди довільно. Тому признаючи велику вагу того видання, ми все таки не можемо його назвати критичним — у ньому текст непевний. Видання „Руху“ повторено ще 6 разів — з того два рази при допомозі „Книгоспілки“

— раз у більшому виданні з додатком деяких статей про Франкову творчість.

Вже з того огляду видань Франкових творів видно, що текстологічні студії над Франковими писаннями є ще в дуже слабих починах. Найважливіші тут уваги до видань різних його творів, оскільки такі замітки згадують про рукописні тексти. Менше згадують такі замітки про різниці від перводруків, виданих за Франкового життя, хоч ті перводруки виходили під оком самого Франка. Полишаючи на боці такі слабкі праці, як Л. Білецького про текст Франкового „Мойсея“, згадаю ще цінні спроби текстових реконструкцій у М. Возняка.

Тим самим і Франкова мова полишається ще непросліджена. В загальних замітках підкреслено модернізацію Франкової мови від 90-их рр. XIX ст., а з окремих праць на цю тему згадаю невелику замітку Д. Т. „Про мову Ів. Франка“²⁵⁾ і більшу статтю Ст. Смаль-Стоцького: „Франко і українська літературна мова“²⁶⁾, та замітки М. Сумцова в його „Начерку української літературної мови“²⁷⁾. Стоцький доходить до гадки, що „наша теперішня літературна мова, се мова Франка“, але ця мова „дуже жива, не закована в ніякі пута“. Але про Франкову мову можна буде говорити докладніше аж тоді, коли збереться більше фактичного матеріалу передусім із перводруків та рукописів.

Ясна річ, що серед таких обставин годі думати про докладний і всебічний образ загальної діяльності Івана Франка. І такого образу ми не маємо й, здається, не скоро будемо його мати. Щоправда, І. Свенціцький пробував ще в 1916 р. в „Украинской Жизни“ схарактеризувати загально Франкову діяльність, але його гарна стаття невелика; ширше задумав таку загальну характеристику також 1916 р. С. Єфремов (поширюючи свої погляди з 1913 р.) та визнаючи Франка співцем „боротьби та контрастів“, „чи боротьби та праці“, хоч це спроба більше публіцистично-популярна, ніж строго наукова; популярний, хоч добрий, є й огляд В. Сімовича в передмові до збірки „З вершин і низин“ (1922). Інші дають тільки огляди деяких ділянок Франкової діяльності. Найкраще й найповніше обговорена

²⁵⁾ До світла, 1926 р., ст. 5—6.

²⁶⁾ Літ. Наук. Вістник 1926 р., кн. 6, ст. 131—142.

²⁷⁾ Харків, 1918 р., ст. 38—40.

Франкова віршована поезія та публіцистика в зв'язку з суспільно-політичними поглядами Франковими. Менше є праць з інших ділянок Франкової творчості, як ось про його наукові праці, етнографічні студії, драматичну творчість, прозу і переклади. Із тих праць перше місце щодо ширини поглядів і дослідних вислідів належиться студіям Музички, Зерова й Филиповича про Франкову поезію та загальним оглядам Франкової творчості в підручнику історії української літератури Дорошкевича. Ці праці приносять справді багато нового в оцінці Франкової віршованої та прозової поезії.

З великою ерудицією вмів Музичка вияснити передусім Франкову творчість до 90-их рр. XIX ст., показуючи її зв'язки не тільки з поетовим життям та його суспільно-політичним оточенням, але й з його лектурою найбільше німецьких писань про суспільне й робітниче питання (нпр. розвідка Лянге й програма Генрі Джорджа та Франкові бориславські й інші оповідання й повісті). Филипович у глибоко подуманій праці про „Шляхи Франкової поезії“ обговорює: ступінь оригінальності у ранніх Франкових поезіях та свідоме відхилення в них від народньої поезії й від Шевченківського стилю, ранні історичні балади, агітаційно-громадянську поезію, джерела Франкового реалізму й його сатири, мотив відносин поета і суспільности, суб'єктивну поезію „Зів'ялого листя“ та вплив початкової недуги на цю збірку, прояви індивідуалізму в „Моєму Ізмараді“, спроби відійти від філософічного містицизму в збірці „З днів журби“ та мотив сили творчого духа в „Semper tiro“ й „Мойсею“. Однак праці Музички й Филиповича властиво спиняються на 90-их рр. XIX ст., від того часу трактують вони Франкову поезію поверховно й не все вірно. Зеров малював коротко Франка в світлі критики й подав самостійну інтерпретацію його поетичної постаті, спиняючися також на характеристиці Франкової поетичної форми. Дуже цінний огляд Франкової оповідної, повістєвої й віршованої творчості помістив у своїх підручниках історії української літератури О. Дорошкевич. Він не тільки аналізує визначніші Франкові твори щодо зісту й ідеології, але й вказує на їх мистецьку будову й мистецькі засоби та визначає Франкові немаловажне місце в європейській літературі. Але й Дорошкевич, що своєю ясною методою визначається особливо між усіма дослідниками, зупиняється переважно на ранній Фран-

ковій творчості й не охоплює цілоти Франкового письменницького доріжку. З інших праць згадаю ще більшу розвідку П. Кудрявцева: „Єврейство, євреї та єврейська справа в творах Івана Франка“²⁸⁾, де сказано між іншими: „Мені навіть важко пригадати ще кого-небудь з українських письменників, хто в своїх творах приділяв-би так багато уваги Євреям, як то ми бачимо в творах Франкових“. Праця Кудрявцева, написана з основним знанням і великою ерудицією, є справді цінною студією з Франкової творчости.

Дуже мало праць присвячено поодиноким питанням Франкової віршованої творчости — їх усього 6. Найвизначніші праці дали В. Щурат і П. Филипович. Щурат показує в цікавому світлі Франкову поему про Івана Вишенського, — він ставить її в генетичний зв'язок із німецькою поемою К. Ф. Маєра, а другу поему „Панські жарти“ виводить із тодішніх спеціальних галицьких відносин та піддає критиці її історичний підклад. Додам, що Щурат готує велику працю про основи Франкової творчости й тільки треба жалувати, що ця праця не побачила досі світа — бодай частинами. Филипович написав про „Генезу Франкової легенди „Смерть Каїна“ (1924) і подав тут гадки про відношення Франкової поеми до Байрона, Фльобера й Данте, далі про апокрифічне джерело поеми та намагався схарактеризувати її ідеологію. З інших заміток про Франкові поезії згадаю: завваги про поему „Мойсей“ (М. Гордієвського), про деякі тюремні сонети (А. Кримського) й деякі притчі (Л. Луцева) та про староукраїнські джерела Франкових поетичних мотивів (Д. Козія).

Щодо суспільно-політичних Франкових поглядів, то недавно (1932) надрукувало видавництво „Рух“ про те більшу окрему працю, як збірну студію К. та А. Березинських. Праця складена з витягів із Франкових писань, важніших праць про нього та з відповідних джерел. Найліпше уявлення про ту працю дасть перегляд її 20 розділів: Суспільні взаємини в Галичині в останній чверті XIX і на початку XX стол. З університету до в'язниці. Франко з робітниками. На поліційному налігачі. Погляди Франка — соціаліста на історичний процес. Франко атеїст.

²⁸⁾ Збірник праць єврейської Істор.-археогр. Комісії ВУАН II, 1929 ст. 1—81.

Соціалістичний світогляд Франка. Відірвання Франка від міста й робітничого життя. Кілька уваг щодо світогляду Франка. Від соціалістичної робітничої партії до буржуазно-демократичної. Вплив буржуазної ідеології на національні погляди. Франко-ідеолог радикальної партії. Конфлікт з буржуазним оточенням. Критика Марксизму від Франка. Франко з націонал-демократами. Між матеріалізмом та ідеалізмом. Під впливом буржуазної соціології. За етичний соціалізм. Історична роля Івана Франка. Праця Березинських спирається на багатому матеріалі, зібраному сумлінно, але має дещо однобічний і навіть партійний характер, як це показують хочби вичислені наголовки розділів. Багато місця присвятили дослідники відношенню Франка до соціалізму. Вияснює цю справу вже акад. М. Грушевський у своїй праці „З починів українського соціалістичного руху“ (1922), далі М. Возняк („Франкова популяризація соціалістичної програми з 1881 р.“, розділ Марксового „Капіталу“ у Франковому перекладі, про Енгельса у Франковому перекладі й ін.) а Андр. Річицький називає Франка просто „Каменярем соціалізму“.

З інших дослідів над Франковою публіцистикою є важні матеріяли М. Возняка („До початків співробітництва Франка в „Зорі“, про Франкові журнальні пляни в 1884—86 рр., до його публіцистичної діяльності в 1879—83 рр., про „Громадський Друг“), замітки Мих. Драй-Хмари про Франкову полеміку з Лесею Українкою в 90-их рр. XIX ст., стаття О. Грушевського „Драгоманов і галицька молодь 1870-их рр.“²⁹⁾ й ін. Але публіцистична діяльність І. Франка така широка, що її вияснення й докладне охоплення вимагатиме ще численних і трудних дослідів. Все таки Франкова публіцистика 80-их рр. XIX ст. стоїть перед нами вже доволі ясно.

Наукову працю І. Франка обговорює в своїх споминах окрім М. Грушевського ще й М. Мочульський, що кладуть головну вагу на провідні ідеї й мету Франкових наукових праць. Є й дві окремі розвідки про Франка як ученого — вони доповнюють старшу працю з того поля проф. Ол. Колесси. Д. Багалій у статті „Іван Франко, яко науковий діяч“³⁰⁾ переглядає теми,

²⁹⁾ Україна 1926 р., ч. 6, ст. 44—55.

³⁰⁾ Там саме, ст. 21—42.

що на них спинявся Франковий науковий інтерес: загальний образ української літератури, старе українське письменство, старий український театр, студії над народними піснями й над усною словесністю та вкінці нова українська література. Розглянувши ближче ті Франкові студії, доходить Багалій до висновку про їх високий рівень та вартість. Інший дослідник, І. Айзеншток, оцінює Франка як історика письменства³¹). Він вказує на те, що від 90-их рр. XIX ст. Франко звертається рішуче до наукової роботи, а далі обговорює методи Франкового опрацювання історії літератури, його досліди над народними піснями, літературну критику в естетично-психологічному дусі, теми його наукових студій, ерудицію, його помилки й голоси противників. Розуміється, обі ті праці разом із деякими меншими (нпр. Я. Гординського про Франкову наукову працю в 1911—13 рр., К. Довганя про Франкові літературно-критичні погляди в 1890—1900 рр.) не можуть дати певного і докладного образу Франкової наукової діяльності, що ще жде на свого дослідника й критика. Спеціально присвячено ще деякі праці Франковим етнографічним студіям (О. Грушевський, М. Возняк).

Поза невеликими замітками про Франкову драматичну творчість (Я. Мамонтов, К. Довгань, М. Возняк) та про його переклади (М. М. Семенів, О. Бургардт, Я. Гординський) більше зацікавлення викликала ще Франкова проза.

Відповідно до характеру дослідів над Франком загалом звернула увагу дослідників Франкова рання мистецька проза до кінця 80-их рр. Маємо тут кілька глибших, хоч невеликих, праць — щоправда, дуже небагато. Гарно методично опрацьований огляд Є. Ненадкевича „До стилю Франкової новелі 70—80 років“ (у збірці „Про оповідання Івана Франка“, вид. „Рух“) та „Із студій над стилем Франкової й Стефаникової новели“³²). Тут схарактеризовано ранню Франкову новелю в тематиці (селянські, дитячі й робітничі мотиви), далі композицію, жанр, пейзаж і літературний портрет — усе те показує нам Франка як суворого натураліста. Із спеціальних питань Франкової прози найбільше зацікавлення викликали його робітничі оповідання й повісті. Найглибше увійшов тут у Франкову творчість Олексій

³¹) Червоний Шлях 1926 р., ч. 5—6, ст. 205—217.

³²) Записки Волинського ІНО, 1927 р., т. II, ст. 81—109.

Полторацький у своїх замітках про „Соціологію тропів Франка“ („Цикль оповідань про хижаків“)³³⁾, де автор розглядає поетичні образи в повісті „*Voа constrictor*“ — спеціально центральний образ хижака-удава, виводячи його від попередніх Франкових оповідань. У вступних словах до повістей „*Voа constrictor*“ та „Борислав сміється“ (А. Крушельницький, О. Дорошкевич і ін.) оповідається звичайно про сучасні тим повістям економічні відносини в Галичині й Франкові спроби розв'язати робітничі питання та про генезу на тому тлі тих повістей. Докладнішу студію про „Борислав сміється“ дав Дорошкевич, що обговорює тут крім того літературні впливи на Франка (Чернишевський і російське письменство, Золя, польська реалістична повість, Шпільгаген), а далі з'ясовує композицію, мистецькі образи й ідейну вагу повісти. Робітничим повістям та оповіданням Івана Франка присвячені ще й інші праці, як ось: Л. Смілянського „Робітництво в українській літературі. І. Нечуй-Левицький та І. Франко“ (1930), О. Панасюк „До творчої методи Івана Франка в повістях з робітничої тематики“³⁴⁾ та М. Степняка про вплив Б. Пруса на генезу повісти „*Voа constrictor*“³⁵⁾. Менше опрацьовані інші Франкові прозові твори. „Про тюремні оповідання І. Франка“ написав замітну розвідку М. Степняк, виказуючи на них Франків натуралізм передусім у розгортанні сюжету та в утворенні літературних характерів. Повість „Перехресні стежки“ видав (1929) із вступним словом Петро Волинський, доказуючи, що герой повісти Рафалович є яскравим виразником нових Франкових поглядів на суспільне життя, що повстали у поета від 1899 р. Так назагал бачимо, що Франкова проза опрацьована дуже уривково.

Вже у вчислених працях про Франкову поезію й прозу порушено неодне питання з Франкової стилістики й поетики. Зокрема відзначу ще праці про Франків сонет у Василя Чаплі „Сонет в українській літературі“³⁶⁾ та М. Зерова про Франкову байку й притчу (1931). Додам ще завваги І. Очинського про „Естетичний світогляд у Івана Франка“³⁷⁾. Назагал на полі Фран-

³³⁾ Життя й Революція, 1927 р., VI, ст. 367—376.

³⁴⁾ Життя й Революція, 1932 р., ч. 2—3, ст. 87—93.

³⁵⁾ Червоний Шлях, 1929 р., ч. 1, ст. 174—186.

³⁶⁾ Харків—Одеса 1930 р., ст. 81—88.

³⁷⁾ Прапор Марксизму 1929 р., ч. 5, ст. 56—74.

кової стилістики й поезики зроблено ще так мало, що ми нині не можемо з'ясувати собі Франкового ступня поетичної творчості. Інші ділянки франкознавства не виказують навіть і таких починів. Так нпр. не знаємо майже нічого про популярність Франкових творів на Україні (є тільки принагідні згадки про те). Дуже цікаві замітки про „Франкові твори в сучасній радянській школі“ подав А. Шевчук³⁸⁾, де розказано й про те, як діти сприймають Франкові твори. Маємо й такі праці, як Євг. Ненадкевича „Франко й проблема читачівства“³⁹⁾. А втім це важне питання ще зовсім не опрацьоване. Завважу, що зразу (від 1916 р.) здобувають собі читачів передусім Франкові діточі казки й байки — їх і видають звичайно з ілюстраціями, а далі більше зацікавлення викликають Франкові оповідання, найбільше робітничі.

Ще гірше стоїть справа з відостями про Франка в чужих літературах. Тут, скільки мені відомо, є тільки дві статті: І. Борщака про Франка у Франції (1927) та праця І. Брика „Ivan Franko. Lístek z dějin ukrajinsko-české vzájemnosti“ (1926). Далі згадаю ще коротку, але змістовну замітку Я. Полферова про Франка в музиці⁴⁰⁾, де показано, що Франко, що майже не знає інтимної лірики, дається музикантові дуже трудно й тому він у музиці ніяк не відбитий, хоч епічна міць і героїчна лірика є вдячним полем для музики⁴⁰⁾.

Так представляється сучасне франкознавство. Характеристичною його прикметою є дуже нерівномірне темпо й повна випадковість праць про Франка. Вже це свідчить, що франкознавство є ще зовсім незорганізоване й його ведеться безплянково. Наслідком того виступає велика нерівномірність по-сунена так далеко, що Франкіяна обертаються залюбки довкола кількох тем, полишаючи все інше майже на боці. Відси походить, що наświetлення Франкової постаті є доволі однобічне. При такому стані франкознавства ми ніяк не можемо думати про вірне, не кажучи вже про докладне охоплення всієї складної постаті поетової.

³⁸⁾ Радянська Освіта 1926 р., ч. 9, ст. 1—10.

³⁹⁾ Записки Волинського ІНО, 1926 р., ст. 117—135.

⁴⁰⁾ Червоний Шлях, 1926 р., кн. 5—6, ст. 230—234.

⁴¹⁾ Це сказано про 1926 р. — нині справа змінилася хочби з уваги на композиції С. Людкевича, що вмів підхопити власне героїчні моменти у Франковій ліриці.

Наб. франкознавства